

موسیقیر قوم ترکمن

بهرن فخر

میترا سعید

www.ketab.ir

بندگشتن

سرشناسه	کاتلمس، بهمن، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	موسیقی قوم ترکمن: پژوهش و تألیف بهمن کاتلمس
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	۳۰۰ ص. مصور، بخش رنگی
شابک	978-964-732-155-1
وضعیت فهرست نویسی	جدا
پادداشت	کتابخانه
یادداشت	سایه
موضوع	موسیقی محلی ایرانی - سوز ترکمن
شایسته آورده	فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری، متن
رده بندی کنگره	۱۳۹۰ - ۸۳۳ پ ۱۵ ف - M ۱۹۲۰
رده بندی دیویی	۷۹۹ - ۲۱۶۲
شماره کاتالاس ملی	۲۶۹۹۰۰۵

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

موسیقی قوم ترکمن

پژوهش و تألیف: بهمن کاتلمس و بهرام سعیدی

صفحه آرای: محمد نجفی زاده • طراحی جلد: مهدی فراوان

ناظر چاپ: محمدحسن فالووس چی • نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه • قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال

لینوگرافی: فرآیند گویا

چاپ: نشان

شابک: ۱ - ۱۵۵ - ۲۳۲ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 232 - 155 - 1

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

مؤسسه: تهران، انتهای خیابان فلسطین جنوبی، خیابان لقمان ادهم، بن بست بودوجهیر، شماره ۲۴، مؤسسه تألیف،

ترجمه و نشر آثار هنری «متن»: تلفن: ۶۶۴۶۸۵۹۲-۲؛ دورنگار: ۶۶۹۵۱۶۶۲، صندوق پستی: ۱۳۷۷-۱۳۱۴۵

پست الکترونیک: an.publishing@yahoo.com

فروشگاه مرکزی: خیابان ولی عصر، نرسیده به چهارراه طالقانی، شماره ۱۵۵۰، ساختمان مرکزی فرهنگستان هنر؛

تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۰

فروشگاه اینترنتی: www.matnpublishers.ir

فهرست

۷	درآمد
۱۱	بیوگرافی دکتر بهمن کاظمی
۱۳	پیش‌گفتار

بخش اول

۲۱	شرح مباحث نظری پژوهش
۲۱	طرح مسئله
۲۳	مفهوم‌نمایی پژوهش
۲۵	موسیقی
۲۶	هنر و موسیقی قومی
۲۹	موسیقی قومی و فرهنگ فولکلوریک
۳۰	موسیقی قومی و مناسک‌گذر
۳۲	تقسیم‌بندی کلی موسیقی قومی

بخش دوم

۵۵	فصل اول: شرح جامعه‌شناختی مناطق مورد پژوهش
۵۵	مناطق ترکمن‌نشین ایران

۵۵	منشأ قوم ترکمن
۵۶	ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و اخلاقی قوم ترکمن
۵۶	دین و مذهب
۵۷	زبان
۵۷	ادبیات
۵۹	فصل دوم: موسیقی و نغمه‌های رایج در میان ترکمن‌ها
۶۱	هویت بیانی در موسیقی ترکمن
۶۱	تحلیل و توضیح ضرباهنگ ترانه‌ها
۶۱	تحلیل و توضیح ملودی ترانه‌ها
۶۲	سازهای رایج در موسیقی ترکمن
۷۴	بنیان‌های نظری موسیقی ترکمن
۷۵	مقام در موسیقی ترکمنی
۱۳۳	شرح خلاصه‌ای از مقام‌های آواز و ساز شاعران و موسیقیدانان ترکمن
۱۳۶	سبک‌های موسیقی بدون کلام (سازی) ترکمن
۱۷۴	خلاصه‌ای از یافته‌های پژوهش
۱۷۷	فهرست منابع و مآخذ
۱۷۹	تصاویر

درآمد

بسم الله الرحمن الرحيم

حال خونین دلان که گوید باز از فلک خون خم که جوید باز
جز فلاطون خم نشین شراب و از حکمت به ما که گوید باز
بس که در پرده چنگ گفت سخن ببرش موی تا نموید باز

«ببرش موی تا نموید باز» در افسانه‌های عهد عشق است و اگر چند اسطوره است با وی اشارتی دقیق و تحقیقی عمیق است. از پیشینگان باستان بدری را پسر بمرد خاکش نکرد تا دل غمناکش بیاساید. شاید عادت مردمان آن سامان بوده شاید غایت درد و داغ سوخته کامان بیخی گشن را گزیده و نور دیده را بر شاخی تراخ نهاد و استوارش ساخت. چون از کار فرزند پرداخت با اهل و عیال، آن مقام را کعبه آمال و عرض حال خود گردانید. حاصل که هفته و ماهی به سوز و آهی مویان راز دل گومان پور دلبد را دید که می‌کاهد. چون سالی بر آن درآمد، کار از حد بشد استخوانی ماند به اندام. موی درازش پیچیده در گام دست فرا کرد تا به نوازشی ارادتی بنماید. ناخنش در رشته زلف دلبد بر مویی آمد که با کاسه سر پیوند داشت و رشته چون از تهی پشتیان یافته بود مویه‌ای در بند داشت که از دل تنگ بر آورد و ناله از سنگ بر آورد. پیر پدر را نغمه دلگیر پسر در گوش شد نعره‌ای از جان بر زده از هوش برفت و گفته‌اند که هر چه تار است از این شمار است که تار یک تای موی است و نغمه‌ها مویه و گویه تا راست موی را چون ببرند از مویه بماند و گویه واگویه نتواند و این باستانی‌تر از همه

داستان‌ها در ساز و دستان و تار موی و ابریشم است و آنانکه صنعت آلات طرب دانند طنپور و دوتار و سه‌تار و تار و گسار را از این قبیله خوانند که:

خشک‌سیم و خشک‌چوب و خشک‌پوست از کجا می‌آید ایسن آواز دوست
و گفته‌اند که نغمات در اقوام صحراگرد بیابان‌نورد به ضرب‌آهنگ اقتباس از رفتار مرکب‌های ایشان است که ساروانان بر جهاز ناقه و جمل نغمه‌ای را در عمل آرند که مرکب از سه ضرب است و فارسان و سواران چون از زمین بر زین فراز شوند به نشاط و بازی اسب نغمه‌ها کسب کنند که ضرب‌های گوناگون دارد یک... دو... یک... دو... رفتار مرکب البته قانون دارد یک و دو سه... یک و دو سه... یک و دو سه است به یورتمه که نوعی زوریدن است سیر طریق می‌کند و در چهارنعل یا چهارپاشنه نغمه از گونه دیگر است و «ترکمانان» این حال و مقال را نیکوتر از دیگران به ساز و صدا تقلید می‌کنند حتی در ساز و آواز ایشان شهنسوار را در مجال جولان رؤیت می‌کنی و از این مقال چون بگذری ذوات النخ را با وزیدن و دمیدن نسبت است و نقره و ضرب و آلات متنوع آن را با کوفتن ربط است. مضراب زدن و کمان کشیدن شیوه نواختن انواع ساز زهی از رباب شاعر که یک رشته بیش ندارد تا کمانچه و غژاک و صور کامل‌تر آن در هند و مغرب است که زخمه مضراب را کیفیتی و کمان (آرشه) را کیفیتی دیگر است و این قصه با سازهای مختلف و افسانه‌های مربوط به آن در نزد مردمان گوناگون البته متفاوت است و از بساطت و سادگی همچنان به جمعیت پیچیدگی می‌پوید به گونه‌ای که در نزد مردمان کوه و دشت به نسبت و اقتضای مکان و زمان سازها و نواها دیگر است. ساحل‌نشینان دریانورد را از نی انبال و زل و دوزل و کوبه‌ای‌های برنجین و ضرب‌های دُور که به پوست‌های قوی پوشانده شده‌اند چاره نیست که غوغای دریا می‌گوید تا نواهای سازها بر ازدحام محیط غالب آیند در کوه کرَنای و سورنا و دف و دایره و در رستاق‌ها و آبادی‌ها طنپور بغدادی و دوتار رواج دارد و به این ابزار سور و سوگ و غم و شادی و عید و عزا روایت می‌شود. و نغمه‌ها که مقام (مقوم) و لحن خوانده می‌شوند همان ملودی است که به زخمه و کمان و نقش آوای نواخته می‌شود یا به حنجره خوانده شده به تصنیف و آواز در عمل می‌آید و این جمله در هر ایل و عشیره و قبیله به نسبت فرهنگ و ادب قومی از نوعی دیگر است

و در شهرهای ایران موسیقی ردیف مرسوم است که صورت معاصر آن از روزگار قاجار با نام و عنوان ردیف میرزا عبدالله از خاندان فراهانی که استادان فن بوده‌اند شهرت دارد و روایت‌های ترک و تازی و پارسی از قرن‌ها پیش که اساطیر و تاریخ به هم آمیخته‌اند صور دیگری را شاید کامل‌تر از آنچه امروز در دست ماست معرفی می‌کند حاصل که در روزگار ما از تک‌خوانی و تک‌نوازی و ده‌نوازی و تک‌خوانی و هم‌آوازی چند ساز و خواننده یا همخوانان هم‌آواز تا گروه سازهای زهی و بادی و کوبه‌ای و چوبی و مسی که به قاعده هماهنگی فراهم آمده در معیت خواننده و فارغ از آن عرض هنر نمی‌نماید و به موسیقی علمی شهرت دارند در مقابل موسیقی بدوی که از آن سخن رفت.

(اعم از موسیقی محلی یا مقامی و موسیقی ردیف) تا موسیقی ارکستری در سطوح مختلف که در کلاسیک‌ترین صور سمفونی‌های بزرگ را مرتب گردانیده است و انواع موسیقی‌های توصیفی که در معیت تصویر مفسر صور داستانی و مستندات و غیر از آن که بسیار است، حالی از قصه کمک در گویا نخستین آلت موسیقایی را ساخته و پرداخته تا روزگار ما این رودخانه عظیم گاه صافی و گاه گل‌آلود جریان دارد به روزگار ماضی عنوان و کاربردی داشت و امروز بر دامنه‌ای این معنی به قدر حوصله رسانه‌های بزرگ افزوده شده است. موسیقی مقدمه در رادیو و تلویزیون که آرم و تیتراژ خوانده می‌شوند، موسیقی‌ای که محمل صدا و تصویر است و موزیک متن گفته می‌شود، موسیقی‌های فاصله و آغاز و انجام و صوری که یکی از پی دیگری زاده می‌شود و بر رودخانه شگفت نغمه‌ها و کاربرد آن می‌افزاید.

استاد «بهمن کاظمی» از زمره ارجمندانی است که به روزگار ما این همه را در مفهوم و مصداق می‌شناسد و روایت می‌کند و بنایی را پی افکنده است که اگر به انجام رسد ارزش موسیقی از یک سو و حق ما ایرانیان در این رود عظیم پدیدار خواهد شد. سعی‌اش شکور باد.

محمدعلی معلم دامغانی

رئیس فرهنگستان هنر